

עבירת המס כעבירת צווארון לבן – האומנם?

מאת: חיים גבאי*

מבוא

השימוש שאנו עושים מידי יום בדין הפלילי במקרים בהם אדם מבצע עבירה כמו אונס, שוד, גניבה וכו', הוא אותו שימוש שאנו עושים בדין זה כאשר מישהו מבצע מעשה או מחדל בניגוד לחוקי המס.

אנו גם יודעים שלא מדובר באותה אוכלוסיה אשר מבצעת את שני סוגי העבירות הנ"ל. בעוד שמבצעי העבירות מהקבוצה הראשונה הם עבריינים במהותם, הרי שהנמנים על הקבוצה השנייה (עברייני המס), יכולים להיות גם אנשים הגונים בדרך כלל. במילים אחרות, אנו יכולים למצוא כל אחד "עובר" או לא מקיים את חוקי המס, ואנו עלולים למצוא אנשים הגונים בבימ"ש עומדים לדין ביחד עם כל שאר העבריינים הרגילים.

החוק הכללי המוחל על כל המיקרים (עבריינות רגילה ועבריינות המס), הוא הדין הפלילי¹. דין זה דן ומתייחס לכל הפעולות האסורות והמחדליות באותו אופן ובאותה דרך ונותן לנו את אותם כלים להתמודד עם כל המיקרים.

השאלה המרכזית שעולה היא, מה ההבדל בין שני סוגי העבירות (פלילי ומיסוי)? במילים אחרות, במה עבירות המס שונות משאר סוגי העבירות? השאלה המישנית שאותה נשאל היא, האם זה נכון וצודק להתייחס לעברייני המס כעברייני צווארון לבן כפי שהם מוגדרים בספרות או שהם מהווים קטגוריה נפרדת ונוספת לקטגוריות הידועות? שאלה זאת מתייחסת באופן ישיר ליעילות אכיפת חוקי המס.

במאמר זה ננסה לתת תשובות לשאלות אלה, תוך כדי איפיון עבירות המס ואיפיון העבירות בכלל הידועות לנו מהספרות כעבירות צווארון לבן.

במטרה להבין את המינוח, אנו צריכים להגדיר למה המונח צווארון לבן מכוון ומה הוא כולל. הגדרת המינוח עבירות צווארון לבן אינה משימה קלה מפני שהיום, אין

*פקיד שומה חולון, דוקטורנט למשפטים באוניברסיטת בר אילן.

¹חוק העונשין, תשל"ז 1977 ופרקי העונשין בחוקי המס השונים, דיני ראיות, חוק סדר הדין הפלילי וכו'.

הגדרה מוסכמת ומקובלת לגבי מונח זה, או כפי שדויד פרידריך² קבע: "יש כיום יותר מאי פעם מבוכה ובלבול אודות פירוש המונח ולגבי יישום הולם של הרעיון". מבלי הגדרה מוסכמת, אנו עדים לשימוש יומיומי שנעשה במונח "צווארון לבן" בשימושים ובהקשרים שונים.

מהן עבירות צווארון לבן?

כפי שצוין, אין בספרות העולמית הגדרה מוסכמת לגבי המונח עבירת צווארון לבן. לפיכך, תהיה זאת משימה קשה ויומרנית להגדיר את מכלול הפעילויות שנדמה ומרכיבות מונח זה. הסיבה לכך היא, שאין מכנה משותף הכולל את כל הפשעים ובו בעת מבחין ביניהם ובין האחרים. לשם הבהרת העניין נביא כמה דוגמאות מעשיות: מועמד בבחירות מקדימות אשר נותן שוחד לבוחרים ובוחרים אשר מקבלים שוחד בחירות.

אדם אשר מדווח דיווחי שקר לביטוח הלאומי.

עורך דין הגונב פיקדונות לקוחותיו המצויים בידיו.

רופא המקבל תשלום עבור ניתוח שממילא מתפקידו לבצע.

יועץ מס המעניק יעוץ כושל ללקוחותיו.

הרצת מניות בבורסה ע"י ברוקר.

אדריכל המעלים הכנסות.

חברה המשלמת לעובדיה משכורות ואינה מנכה מס במקור.

חברה המבצעת בנייה ללא היתר מרשויות התכנון.

אנו יכולים לראות שלכל הפשעים האלה אין מכנה משותף. חלק מהאנשים המבצעים פעולות אלה מצויים בעמדת כוח ואחרים חסרי כוח, חלק מהפשעים מתבצעים ע"י חברות והחלק האחר ע"י יחידים, חלקם מבוצעים להשגת כסף וחלקם להשגת כוח. למרות זאת, ניתן להבחין במרכיבים משותפים לכל אותם מקרים.

David O.Fridrichs, "Trusted Criminals:white Collar Crime in Contemporary Society"
(Wadsworth Pub. Co., 1994)²

ראשית, הם אינם כוללים את כל סוגי העבירות שעולות לנו מיידית בראש כמו אונס, שוד, גניבה, שיכרות וכו'. שנית, האנשים או החברות המבצעים עבירות אלה נתפסים כבעלי כבוד, מעמד, אמון והערכה בחברה יותר מאשר העבריינים הרגילים. שלישית, בעבר, הרשויות לא השקיעו מאמצים מיוחדים בטיפול בסוג זה של עבירות ואפילו היום עדיין איננו רואים דרכים אמיתיות להתמודדות עם עבירות אלה. רביעית, כל המעשים הללו נתפסים כעבירות הצווארון הלבן.

מבחינת ההגדרות של עבירות הצווארון הלבן הידועות לנו מהספרות עולה שתירה וחוסר הרמוניה. לא ניתן לדעת אם המונח מתייחס לעבריין, למעשה, לרקע החברתי שלו, או אולי ליחס שבין הקורבן לעבריין.

קיימת מחלוקת לגבי סיווג עבירות מסויימות כעבירות צווארון לבן. מחלוקת מהותית אחרת היא, האם האיש אשר מבצע את המעשה הוא עבריין או לא. קונפליקט זה קיים מפני שאנו נוטים לחשוב על מונח זה ביחס לקבוצות עבריינים שהם עשירים, מכובדים, חברות או אנשים פרטיים. שפירא³, בהרצאתו ציין, שעברייני צווארון לבן הם קטגוריה סוציולוגית ולא קטגוריה משפטית. שפירא ביסס את טיעונו על מחקרו של הסוציולוג אדווין סטרלנד⁴ אשר מאז פירסום ספרו בשנת 1949 – "עבירות צווארון לבן" הפך מושג זה להיות מונח מרכזי.

סטרלנד חקר סטטיסטיקות קרימינולוגיות אשר ניסו לבדוק את איפיון העבריינים. בהתאם לסטטיסטיקות אלה (אשר מבוססות על רישומים משטרתיים, רישומי בתי המשפט ורישומי בתי הסוהר), רק שני אחוזים מהעבריינים מבצעים עבירות צווארון לבן וקשורים או באים מהמעמד הגבוה, ושאר העבירות מתבצעות בעיקר ע"י אנשים מהמעמד התחתון.

ממצאים אלו מצביעים על כך שהעבריינים באים בעיקר מקרב האוכלוסיה הענייה. לדעתו של סטרלנד למרות שהמחקר נראה מעמיק ויסודי הרי הוא מטעה. המחקר מוטה ואיננו כולל הרבה פשעים והתנהגויות עברייניות מסויימות, אבל כולל פשעים כמו רצח, תקיפה, שוד, גניבה, אונס, שיכרות וכו'. סטרלנד רצה להסב תשומת ליבנו למעשים ולפשעים אחרים אשר מתבצעים ע"י המעמד העליון של החברה ובעיקר ע"י אנשי העסקים.

בהרצאה שנתן מספר שנים מאוחר יותר, התרכז סטרלנד בקשר שבין פשעים לעסקים. טענתו היתה שהמחיר הכלכלי של עבירות הצווארון הלבן הוא גבוה מאשר

³ רון שפירא, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר אילן, הרצאה בכנס משפטיים, 15/5/01 אילת.

⁴ Sutherland. E.H. "White Collar Crime", (New York 1949).

המחיר של יתר הפשעים האופייניים. סטרלנד הדגיש שהבעיה היא לא רק המחיר הכלכלי הגבוה, אלא הנזקים שעבירות אלה גורמות ליחסים בתוך החברה, וביניהם לערעור האמון בחברה, לנזק במוראל החברה, וכמובן ההפרעה לסדר החברתי. לפיכך הוא הגדיר את עבירות הצווארון הלבן כעבירות שנעשות על ידי אנשים אשר באים מהמעמד הגבוה ואשר זוכים למעמד וכבוד במהלך עבודתם. הגדרה זאת הזמינה מיד מספר שאלות מהסוציולוגים והקרימינולוגים בנקודות הבאות:

מעמד חברתי – סוזן שפירו⁵ שואלת האם המעמד החברתי נותן לנו כלים לבדוק התנהגויות עברייניות? במילים אחרות, האם יש הבדל בין רופא אשר משקר לפצינט שלו ובין איש עסקים אשר לא מדווח על כל הכנסותיו לרשויות המס לבין מלצר אשר לא מדווח על הטיפים שלו? שפירו סבורה שאין אפשרות לאבחן עבריינים בהתאם למעמדם החברתי.

עיסוק – השאלה על מה נתמקד – האם באופי עבודתו של העבריין או במעמדו ההיררכי במקום עבודתו? שפירו נתנה דוגמא להמחשה, האם עבריין תנועה שנותן שוחד לשוטר יהיה עבריין רגיל בזמן שהשוטר אשר קיבל את השוחד יהיה עבריין צווארון לבן? שפירו עונה שהתנהגות היחיד אינה משתנה כאשר הוא עובר מסביבה עיסוקית לסביבה שאינה עיסוקית. הסיבה לכך היא שאנשים מנצלים מצבים לתועלתם האישית ואין זה משנה אם הם פועלים במהלך עיסוקם או לא.

אירגון – אם אנו רוצים להתרכז באירגון, יתכן וזה יתן לנו הסבר טוב לעבירות הצווארון הלבן? שפירו סבורה שהתנאים לביצוע הפשע מתחלפים. עבירות הצווארון הלבן יכולות להתרחש במשרדי הממשלה, במוסדות דת, במוסדות חינוך, במלכ"רים וכו'.

התנהגויות אופייניות לעבריינות הצווארון הלבן

תיאוריה אחת המתייחסת לעבירות הצווארון הלבן מתרכזת בעבריין עצמו ובעבירה. הרברט אדלהרץ⁶ תומך גדול בתיאוריה, הגדיר עבירות צווארון לבן כ"פעולות לא חוקיות או סדרה של פעולות לא חוקיות אשר נעשו ללא שימוש בכוח

⁵ Susan Shapiro, "Thinking About White Collar Crime: Matters of Conceptualization and Research, (Washington, 1980)

⁶ Herbert Edelhertz "The Nature Impact and Prosecution of White Collar Crime", (Washington 1970)

או דרכים אלימות, רק ע"י הטעיה ומרמה, הכל בכדי להשיג כסף ורכוש, או בכדי למנוע תשלום או הפסד ולהשיג יתרונות עיסקיים".

אם נתמקד בפשעי הצווארון הלבן אנו יכולים למצוא את האלמנטים הבאים: מטרה למעשים לא חוקיים, הסוואת המטרה, מחשבה שהקורבן רשך או טפש, הסכמה בשתיקה של הקורבן עם מה שהוא מאמין כתוכנה האמיתי של העיסקה, הסתרת הפשע ע"י מניעת הקורבן מההבנה שהוא הקורבן, הסתמכות על כך שאחוז נמוך של הקורבנות מגיבים לפשעים שנגרמים להם ותובעים את הנזק, יצירת מסמכים מזויפים.

גילברט גאז⁷ טוען שלפעמים לא ניתן להפריד את האלימות מפשעי הצווארון הלבן. לדוגמא, ייצור מכונית לא בטוחה, אי סימון חומר רעיל, או ביצוע ניתוח לא הכרחי או לא נחוץ כלל, הם פשעים אשר כוללים אלמנטים של אלימות. לאור זאת, אנו יכולים לתקן את הגדרתו של אדלר⁸ ולאמר – "בלי אלימות" = הנזק לחברה יכול להיות גם אלים.

הסיבות להתייחסות לעבירות המס כעבירות צווארון לבן

מלבד התיאוריות אשר התמקדו בעברייני או בעבירות, קרימינולוגים וסוציולוגים אבחנו מספר סיבות לסוגי עבירות אלה. נקודת המוצא של הירש טרביס ומיכאל גוטפרדסון⁸ היתה: מה השוני בין רוקח אשר גונב סמים לבין נגר אשר גונב קרשים? או מהו ההבדל בין מנהל בנק המועל בכספי לקוחותיו לבין מעילה של קונדוקטור בתחנת רכבת? ואנו נמשיך ונשאל לגבי ההבדל שבין חבר מרכז הבוחר את נבחריו המקבל שוחד, לבין מועמד הנותן שוחד בבחירות המקדימות?

תפיסה מסויימת של עבירות הצווארון הלבן טוענת שהפשע של הרוקח, מנהל הבנק והמועמד לבחירה הוא חמור יותר ונובע ממניעים אחרים מאשר אלו של הנגר, הקונדוקטור וחבר המרכז שקיבל שוחד. טענה זאת מזמינה את השאלות הבאות:

האם הסיבות לכל העבירות הללו זהות?

האם חומרתן של כל העבירות שווה?

התשובה לשאלה השניה נסמכת על התשובה לשאלה הראשונה אשר אומרת כי, פשע חמור יותר מצריך סיבות שונות.

⁷ Gilbert Geis "White Collar Criminal" (New York 1968)

⁸ Hirsch Travis and Michael Gottfredson "Causes of White Collar Crime" (1987)

החוקרים והתיאורטיקנים מנסים למצוא תשובה לשאלה, איך החברה מעודדת את התופעה ובאיזה דרכים זה נעשה?

לתיאורטיקנים אין תשובה קלה מכמה סיבות:

הסיבה הראשונה היא הקושי לעקוב אחר עבירות הצווארון הלבן מפני שגילויין נדיר יחסית. השניה, הארגון לא משתף פעולה עם העבריינים כאשר הם מתגלים. שלישית, בדרך כלל, פשעים אלה הם מאוד מתוחכמים עד כדי כך שהארגון לא יודע בעצמו את אשר קרה. ולבסוף, החברה מסתכלת על המעשים כחלק מן הנורמות החברתיות של הארגון ולא כמעשה נגדו. סטנטון וויילר, דיוויד וויסבורד, אלן וורניג ונסי בוד⁹, ציינו בספריהם שהסיבה האמיתית לפשעי הצווארון הלבן היא שהעבריינים פועלים באוירה שיש להם גישה לכסף ולארגון אשר הכסף נמצא בו בתנועה.

הגדרת רשויות האכיפה את עבירות הצווארון הלבן

הרשויות השונות, המתמודדות באופן מתמיד עם עבריינים ועם עבירות שונות, מצאו צורך אף הן להגדיר עבירות מסויימות כעבירות צווארון לבן. סיווג וקיטלוג זה היה נחוץ לצורך הפיכת המושג מהרעיון הסוציאלי שלו לרעיון משפטי / אופרטיבי. יש לזכור כי על פי הגדרת התיאורטיקנים הגישה היתה להתרכז בעברייני כבסיס להגדרה. במילים אחרות, האבחנה היתה מי מבצע את העבירה (בן איזה מעמד הוא) ולא אופיה וטבעה של העבירה עצמה, גישה שקנתה לה תומכים עד היום.

רשויות האכיפה השונות הגדירו כל אחת בשל צרכיה היא את המונח לצורך ההתמודדות היומיומית. כך לדוגמא, גישת הרשויות המשפטיות בארה"ב אשר דחו את הגישה המסורתית והגדירו את עבירות הצווארון הלבן בדרך הבאה:

"עבירות צווארון לבן הן פעולות בלתי חוקיות המשתמשות במרמה והטעיה במקום באיום, בשימוש בכוח פיזי או באלימות על מנת להשיג כסף, רכוש, שירות, הימנעות מתשלום או הפסד כספי או בכדי להבטיח יתרון אישי או עיסקי. עברייני הצווארון הלבן תופסים עמדות אחראיות ומקרינות אמון בממשל, בתעשייה ובחברות פרטיות וציבוריות".

⁹ Stanton Wheeler; David Weisburd; Elin Waring and Nancy Bode; "White Collar Crimes and criminal" 25 An. Crim. L.Re, (New York 1988).

הגדרה נוספת הבאה לתקן את ההגדרה הקודמת אשר התמקדה באופן ביצוע העבירה במקום באדם או במקצועו אומצה אף היא על ידי רשויות האכיפה השונות. לפי הגדרה זו עבירת צווארון לבן היא - **"פשע לא אלים למטרת רווח כלכלי המבוצע על ידי אנשים שמעמדם המקצועי גבוה ומנצלים כישורים מיקצועיים מיוחדים והזדמנויות מקצועיות. הדבר כולל גם פשע לא אלים למטרות רווח כלכלי באמצעי מרמה המבוצע בטכניקה מיוחדת וידע מיקצועי לגבי עסקים וממשל מבלי קשר למקצועו של העבריין"**.

אין ספק שכאשר המושג מקבל משמעות אופרטיבית הרי שהרשויות השונות יתמקדו באלה המנצלים ידע טכני וכישורים מיקצועיים ייחודיים, ובאלה המבצעים את פשעיהם בצורה של ניצול, הסחה ושימוש בידע עיסקי המבוצע באוירה מסוימת – אוירה כלכלית.

דחיית ההגדרות המסורתיות הידועות על ידי רשויות האכיפה נעשתה מאחר ולדעתן הגישות הנ"ל אינן משקפות בדייקנות את אופיין של העבירות ואת מפגשם של העבריינים עם העבירות, אלא עומדות רק על אופיים של העבריינים ועל הרקע ממנו הם מגיעים. הנסיון המצטבר של רשויות האכיפה הראה כי העבירות אשר אותן ייחסו בעבר לבני מעמד חברתי מסויים מתבצעות על ידי אנשים בני כל מעמד חברתי אפשרי והן אינן יחודיות לבני המעמד החברתי הגבוה – האליטה שבידיה מצויים הכסף והכוח.

כאן המקום לציין כי הגדרת עבירת הצווארון הלבן השלטת בשנים האחרונות ברשויות האכיפה בארה"ב אומרת כי, **"עבירות צווארון לבן הן פעולות בלתי חוקיות, ללא אלימות שאינן מחוברות למעמד סוציאלי מיוחד"**. הגדרה זו הבאה למעשה לטעון כי עבירות צווארון לבן אינן גורמות לנזק פיסי אלא רק לנזקים כלכליים – מדגישה את פעולותיו של היחיד ומטשטשת את טבען הארגוני של רוב עבירות הצווארון הלבן.

נראה, שבפרקטיקה רשויות האכיפה לא רצו להימצא במצב שבו מצאנו עצמנו בבחירות המקדימות למרכז הליכוד אשר בו ח"כ הנותן שוחד בחירות יתפס כעבריין הצווארון הלבן, בעוד שמקבל השוחד חבר המרכז שעיסוקו הוא בסבלות לדוגמא יחשב כעבריין פלילי רגיל. נדמה, שלתוצאה זאת לא נגיע אם נמקד ראייתנו בעבירה עצמה – עבירת השוחד, ולא בעיסוקם של העבריינים ובמעמדם החברתי.

עבירת המס – האומנם עבירת צווארון לבן?

לאחר שסקרנו חלק מהספרות המקצועית העולמית הקיימת בתחום זה והסברנו מהם הקשיים הכרוכים בהגדרת עבירות הצווארון הלבן, ננסה לבדוק אם עבירות המס השונות עונות על ההגדרות המוכרות והאם מאפייניהן מצביעים על כך שעבירות אילו ניתנות לשיוך לקבוצת עבירות הצווארון הלבן.

לא ידוע לנו על מחקר שבדק את מעמדו של עבריין המס ביחס לעבריינות אחרת אך ידועה התפיסה בחברה הישראלית כי לעבריין המס מעמד שונה מעבריין רגיל – מעמד המתבטא בסלחנות ואפילו בהבנה לעובר העבירה. זאת מעבר לויכוח המוכר – האם עבריין המס מטופל בחומרה או אולי העונשים המוטלים עליו הם קלים יחסית – ויכוח שהוא מישני לנושא מאמר זה אך מובן מאליו שהוא תוצר ופועל יוצא של התפיסה הנ"ל.

מס הוא תשלום לרשות ציבורית בדרך של כפייה ולא עבור שירות ספציפי שניתן למשלם המס. המיסים מממנים חלק גדול מהוצאות הממשלה והרשויות המקומיות ולהם כמה מטרות עיקריות:

חלוקת נטל הוצאות הממשלה בצורה צודקת בין קבוצות ההכנסה השונות, כולל העברת מקורות ריאליים מצריכה פרטית לצריכה ציבורית.

קידום צמיחה כלכלית, יציבות ויעילות, ע"י תמיכה במגזרים חלשים במשק. אפשר שהאזרח יגיב לתשלום המס בדרך ההבנה ויציית לחוקי המס, אך אפשר שיתנגד ולא ישתף פעולה. קיימות תגובות משני הסוגים ושניהם באים לידי ביטוי בכל הרבדים בחברה, בין בקרב בעלי ההשכלה או בקרב חסרי ההשכלה, העשירים או העניים, השכבה הסוציוכלכלית העליונה או התחתונה, רופאים כמו נגרים, עורכי דין כמו בעלי מוסך.

הציות לחוקי המס וההשתמטות ממס – שניהם מתקיימים בכל שדירות החברה. גיורא עמיר בספרו עבירות מס¹⁰ מציין שכשם שהציות אינו זוכה לשבח, כך לא מצטרף להשתמטות ממס אות קלון חברתי. עבריין המס לא הוקע בחברה ובתקופות מסויימות הוא אף זכה להערצה על מעשיו עד כי נדמה שהפך למודל לחיקוי, תופעה שבודאי איננו יכולים לשייכה לעבריינות הרגילה. נראה כי על אף מאמצם המתמשך של רשויות האכיפה ושל בתי המשפט, להדביק אות קלון על

¹⁰ גיורא עמיר, עבירות מס, הוצ' סדן 1992, תל אביב.

מצחו של עבריין המס הרי שאינם מצליחים להדביר את התופעה ומאמצם זה לא הוכח בהצלחה יתרה. הסיבות המופשטות לכך הן:

* תפיסת המס כפגיעה בקניין הפרטי.

* המציאות הכלכלית והחברתית שאיננה אוהדת את המטרה ומהווה ניגוד גמור למגמה לראות בעבירת המס מפגע חברתי חמור.

* הכספים שנגבים מהציבור תוך כדי פגיעה בקניינו, כאמור מבוזבזים למטרות שאינן לרוחו של האזרח.

* התחושה כי רשויות השלטון משתמשות בכספי המס הנגבה לא למטרות שלשמן נועד.

סיבות אלה ואחרות מספקות לאזרח מזון רוחני ותשתית אידיאולוגית לעבירת המס והשימוש שנעשה בסיבות הנ"ל עוזר לטשטוש התחומים ולהרגשת הצידוק של העבריין אשר ללא ספק עובר עבירה פלילית ולא רק הביע מחאה חברתית כפי שנדמה לחשוב.

מה בין עבירות המס והעבירות הרגילות

מסגרת החוק - בעוד שהעבירות הרגילות נכללות בחוק הפלילי הכללי – חוק העונשין, הרי שעבירות המס נמצאות בין חוקי המס השונים בפרק מיוחד הקרוי בדרך כלל פרק העונשין. עמיר¹¹ מציין כי חוקי המס השונים קובעים כללי התנהגות מדריכים (prescriptive) ומנהיגים כללי התנהגות שיטתית, קבועה ושיגרתית אשר חריגה מהן תיתפס כעבירה ותגרור אחריה פעולה ותגובה על פי הוראות העונשין של אותו חוק מס. זאת בעוד שדיני עונשין רגילים אחרים אוסרים פעולה מסויימת – הוראות פרוסקריביות (proscriptive) כאשר מה שלא נאסר על האזרח מותר ורק עשייה בניגוד לאיסורים תתפס כעבירה.

ציות לחוקי המס מכוון לקיום רישומים, ניהול ספרי חשבונות לשם דיווח תקופתי ושנתי, ניכוי מס במקור ותשלום במועד של המס המגיע. אי קיום הפעולות היומיומיות בדרך שיטתית יגרור אחריו עבירות מס. הציות לחוקי העונשין הרגילים כמו הפרה של אחת מהעבירות המנויות בחוק העונשין כגון רצח, תקיפה, פריצה, שוד, גניבה עבירות מין ושכרות במקום ציבורי – משמעו פשוט להימנע מביצוע פעולה אסורה (במעשה או במחדל). בהקשר לכך מציין עמיר כי בעוד הימנעות

¹¹שם, עמיר עמ' 7.

מביצוע פעולות אסורות היא למרבית הציבור דבר טבעי משום שהוא סולד מאלימות או מסיכון, ובאופיו הוא שומר חוק, הרי הציות לחוקי המס המכתיבים התנהגות שיטתית ומסודרת היא קשה ביותר. בשביל רבים קיום חוקי המס הוא מסובך מדי מאחר ומשטר ההתנהגות המונהג ע"י חוקים אלו דורש מאמץ קבוע ושיטתי וצורך זמן רב. זאת, מעבר לספקות העולות בדבר פרשנותם של חוקים ותקנות פיסקליים כמו גם רישום פרטים רבים – הקפדה על מועד הביצוע ולעיתים רישום אותה פעולה בכמה מסמכים דבר מכביד ומתסכל.

זמינות העבירה – רוב האנשים נדרשים לעיתים נדירות אם בכלל לבצע עבירה כמו תקיפת אדם או ביצוע שוד. ההזדמנות לבצע עבירות כאילו לא נקרת על דרכם לעיתים קרובות ואולי אף פעם בחיים. לעומת זאת, כל אדם כמעט נדרש לשלם מס והאפשרות להקטין את נטל המס מזדמנת לו מדי יום כמעט או בסיומה של כל שנה בעת הגשת הדו"ח שלו לשלטונות המס.

קורבן העבירה – בעוד שקל לזהות קורבן תקיפה או אונס וקל להזדהות עם קטינה שנפגעה ועם הנזק שנגרם לזקנה שהיתה קורבן שוד, הרי בעבירות המס הקורבן איננו מזוהה כי הוא אינו נראה לעין. גם אם ידוע שקורבן העבירה במקרה של עבירת המס הוא המדינה הרי קשה להזדהות עם הנזק שנגרם למדינה כתוצאה מהעבירה שנעשית כלפיה. זאת, בשל היותה נתפסת כגוף חזק ועושק יותר מהעבריין ש"ניסה" לעושקה.

החברה - כפי שצויין לעיל, התנהגותו של האזרח נגזרת בין היתר מהתייחסות החברה כלפיו ואל ערכיה. בעוד שהחברה כופה בנוקשות ערכים מסויימים ורואה התנהגות מסויימת כפסולה, מגונה, בזויה וכו' ומשום כך איננו אונסים, איננו תוקפים, ואנו שומרים על פרטיותו וקניינו של הזולת הרי שהחברה מתייחסת בסלחנות לעבירות על חוקי המס ובכך יש תמריץ לעבריין המס.

חיבת הסיכונים - האזרח חובב הסיכונים מחשב דרך קבע עלות מול תועלת שבמעשיו. בעוד שהסיכון להיתפס ולאחר מכן להענש בחומרה בעבירות הרגילות הוא גדול, הרי שבעבירות המס הסיכוי להיתפס הוא נמוך. בחישוב העלות מול תועלת, הרי התועלת שתצמח לו מהעלמות ההכנסות ומאי תשלום מס כחוק גבוהה לעומת העלות שהיא נמוכה במונחי חומרת העונש.

סיכום

אכן, מאפיינים אחדים קושרים את עבירות המס עם עבירות הנתפסות כעבירות צווארון לבן וע"י כך נוכל לייחס להם את ההגדרות הידועות והמוכרות אך ההבדלים גדולים ורבים מהמשותף. עברייני המס אינם נזקקים אומנם לכוח פיסי או לאלימות לביצוע מעשיהם וע"י ביצוע העבירות הם מתכוונים להשיג כסף, רכוש, שירות, הימנעות מתשלום וכו'. אך הם אינם רק בני המעמד החברתי הגבוה, אינם מבצעים מעשיהם רק במהלך עבודתם ואינם נזקקים לטכניקה או לידע או למיומנות מסויימת בביצוע מעשיהם. ברוב המיקרים הם אינם בעלי השפעה ואינם מקרינים אמון מיוחד בחברה ובממשל.

קורבן העבירה "הקלאסי" של עבירות הצווארון הלבן נתפס כרשלן וכבור תוך כדי הסכמה בשתיקה, עם מעשה העברין מצד אחד ועם מה שהוא מאמין כתוכנה של העיסקה¹², מצד שני. בעבירות המס המצב אינו כך.

לאור כל זאת, נראה כי עלינו לזנוח את ההגדרה המחברת את המעמד הסוציאלי העשיר, בעל הכוח ורב התככים עם עבירות המס. במילים אחרות, עלינו לדחות את ההגדרה המתמקדת בעברין עצמו ובמעמדו החברתי ולהתרכז בעבירה עצמה ובאופן ביצועה. הקריטריון לאבחון צריך שיהיה לא מבצע העבירה (בן המעמד העליון או מעמד אחר) אלא טבעה ואופיה של העבירה עצמה. אם לא נעשה כך, נגיע לתוצאה שבה כאשר רופא ידוע מעלים הכנסות הרי זאת עבירת צווארון לבן, ואילו כאשר רוכל מעלים הכנסות הוא אינו נתפס כעברין צווארון לבן מאחר ומעמדו החברתי נמוך ונחות מאותו רופא.

יחד עם זאת, התיאוריה המתרכזת בעבירה ובאופן ביצועה, גם היא איננה נקיה מספקות בכל הקשור להחלתה על עבירות המס. אכן, כל עבירות המס הן פעולות לא חוקיות וברובן אין צורך בשימוש בכוח פיסי או באלימות¹³. אולם האם כולן מצריכות שימוש בעורמה והטעיה בכדי לבצען? ידוע כי עבירות בודדות בספרי חוקי המס השונים כוללות בין יסודותיהן את אלמנט המרמה וההטעיה, אלמנטים אשר לצורך הוכחתם דרוש יסוד נפשי מסוג מחשבה פלילית. לעומת זאת רוב רובן של

¹² שם, אדלרהרץ, הערה 6 לעיל.

¹³ אני ער לכך כי ישנם עבירות הנכללות בין עבירות המס הדורשות תוך כדי ביצוען שימוש באלימות ובכוח פיסי. כך לדוגמא סעיף 216 א בפקודת מס הכנסה המתייחס לתקיפה והפרעה לעובד מס הכנסה בשעת מילוי תפקידו או סעיף 98 (ד) לחוק מיסוי מקרקעין (שבח, מכירה ורכישה), התשכ"ג-1963.

עבירות המס אינן דורשות כוונה וברובן נסתפק ביסוד הרשלנות בלבד¹⁴ ובאחרות מהן גם אחריות קפידה (מוחלטת) תספיק¹⁵.

שאלה נוספת אותה יש לשאול בטרם נדחה כליל גם את ההגדרה הנהוגה בפרקטיקה בכל הקשור לסיווג עבירות המס כעבירות הצווארון הלבן היא האם אותם עברייני מס תופסים תמיד ובכל מקרה עמדות אחראיות ומקרינות אמון בממשל, בתעשייה ובחברות פרטיות וציבוריות? במילים אחרות, האם נהג מונית המעלים הכנסות ובהנחה שעשה זאת תוך שימוש במרמה ועורמה בכדי להתחמק ממס תופס עמדה אחראית ומקרין אמון בממשל או כלפי הממשל?

גם ההגדרה המדגישה את אופן ביצוע העבירה והמייחסת ידע רב לעברייני תוך כדי שימוש בטכניקה מיוחדת ובמיומנות השמורה רק עימו אינה ישימה בעבירות המס. כי מי באמת יאמין שבכדי לא לכלול את כל הכנסותיו של אדם בדיווחיו השונים לשלטונות המס הוא נזקק לטכניקה מיוחדת ומיומנות השמורה לו בלבד?

סוף דבר, ראינו כי סטרלנד ואחרים לא חזו כנראה או לא עמדו במכוון על השוני במאפייני עבריינות המס לעומת עבריינות הצווארון הלבן או כל עבריינות אחרת, בשל הקושי בהגדרת עבריינות הצווארון הלבן, שהיא כשלעצמה מכילה ניגוד וסתירה. לפיכך, לא נשאר לנו אלא להציע קטגוריה נוספת – קטגוריה שלישית בעלת מאפיינים המייחדים אותה ולהבדילה מעבריינות הצווארון הלבן ובודאי גם מהעבריינות הרגילה.

¹⁴ ראה סעיף 217 לפקודת מס הכנסה.

¹⁵ ראה סעיף 219 לפקודת מס הכנסה וכן פסק דין ע"פ 277/82, נירוסטה בע"מ ואח'י נ. מדינת ישראל, פ"ד לז' (1) 27.